

ERDEMLERİN TASNİFİ¹

Henry Wilkes WRIGHT

Çeviren: İbrahim AKSU²

Fransız bir ahlakçı,³ Fransız üniversitelerinde bulunan ahlak felsefesi hocaları arasındaki anlaşmazlıktan şikayetle, bunlar arasındaki görüş ayrılıklarının

¹ H.W. Wright, "The Classification of the Virtues", *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods* 14/6 (14 Mart 1907): 155-160.

² Arş. Gör. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, aksuibrahim34@gmail.com. Tercüme sürecinde kendisinin yardımlarına başvurduğum Araştırma Görevlisi Cennet Ceren Öztürk ve Ahmet Tahir Nur ile derginin tercüme okuyup önemli düzeltmeler teklif eden, böylelikle de daha doğru bir metnin ortaya çıkmasına vesile olan hakemine teşekkürü bir borç bilirim.

Klasik dönem ahlak felsefesinin en merkezi problemlerinden olan ve modern dönem boyunca kaybettiğini söyleyebileceğimiz ilgisini geçtiğimiz yüzyılın ortasından itibaren gittikçe yeniden kazandığı gözlemlenen erdem meselesi, Türkiye’de son yıllarda gerçekleştirilen İslam ahlak felsefesi araştırmalarında da kendisine önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Erdem meselesi etrafında gelişen alt problemlerin en önemlilerinden birini ise erdemlerin nasıl tasnif edilmeleri gerektiği sorusu teşkil etmektedir ve bu soru dün olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır. Elinizdeki çalışma, söz konusu soruya bir cevap bulabilmek adına bir asır önce yazılmış, fakat yazım tarihine rağmen probleme yaklaşımı, ana argümanları ve de çözüm teklifleri itibarıyla hala daha dikkate değer olan ve o nedenle de yeniden gündeme gelmeyi ve de tartışılmayı hak ettiğini düşündüğümüz bir makalenin tercümesine aittir. Cornell Üniversitesi felsefe profesörü Henry Wilkes Wright (1878-1936) tarafından 1907 yılında yayınlanan makale, bilimsel paradigmada 19. yüzyılın ikinci yarısı sonrasında gerçekleşmekte olan Darwinci değişim ve dönüşümlerin 20. yüzyılın başları itibarıyla ahlak felsefesine yansıyan etkilerinin bir örneği durumundadır. Bu çerçevede, Wright’ın ilgili çalışması biyolojinin önemli meselelerinden olan canlıların sınıflandırılması hususunda evrim teorisi ile birlikte yaşanan dönüşümün ilke ve metot itibarıyla bir benzerini erdemlerin sınıflandırılmasında da gerçekleştirmenin, bu yolla erdemlerin tasnifinde objektif bir kriter ve metot geliştirebilmenin ve böylelikle de evrensel birtakım temel erdemlere ulaşabilmenin imkanını yoklama amacı gütmektedir. Yazar, bu yöndeki çabalarını bahse konu makaleden tam altı yıl sonra 1913’te telif ettiği *Self Realization: An Outline of Ethics* adlı kıymetli eserinde ise bir hayli ileri taşımıştır. Bkz. Henry W. Wright, *Self-Realization: An Outline of Ethics* (New York: Henry Holt and Company, 1913). Bu bağlamda özellikle kitabın dördüncü bölümü incelendiğinde orada elinizdeki makalede işaret edilen hususların, ele alınan problemlerin, öne sürülen argümanların ve ortaya konan fikirlerin daha da zenginleştirildiği hemen fark edilecektir. Dolayısıyla, şayet burada tercümesini sunmuş olduğumuz makale erdemlerin tasnifi problemi çerçevesinde herhangi bir ilgi uyandıracak olursa, bu ilgi beslenmek istendiğinde başvurulması gereken öncelikli kaynaklardan birinin *Self Realization: An Outline of Ethics* olacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Geliş T. / Received Date: 27/09/2018 Kabul T. / Accepted Date: 01/11/2018.

³ [Andre] Lalande, "Les Principes Universels de L'Education Morale", *Revue de Metaphysique* 9/[2], [1901]: 237.

kilise çevrelerindeki felsefe düşmanlarına kazanç sağladığını yakın bir zamanda yazmıştır. Ardından da on erdemden oluşan bir listeyi detaylıca ele almış ve en azından bu erdemlerin genel itibariyle ahlakçılar tarafından iyi eylemin temeli olarak görüldüğünü iddia etmiştir. Platon'un zamanından beri böylesi pek çok erdem kataloğu hazırlanmıştır. Fakat hiçbir evrensel bir kabul görmemiştir. Sonuç itibariyle de hali hazırda ahlak felsefesi öğrencileri arasında bu türden bütün çabaların başarısızlığa mahkûm olduğuna dair yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Ne var ki, tüm ahlakçıların üzerinde anlaşabileceği temel erdemlere ilişkin bir tasnif yine de fazlası ile arzu duyulacak bir şeydir. O nedenle de bu hususta daha önce vuku bulan başarısızlıkların söz konusu meselenin içkin zorluklarından kaynaklanma ihtimalinin yöntem hatalarından kaynaklanma ihtimali kadar olmayabileceğini incelemek çabalamaya değerdir.

Erdemleri tasnif etmeye dönük girişimler genel itibariyle şu şekilde gerçekleştirilmektedir. Belirli tür eylemler erdemli kabul edilir. Bunlar incelenir ve karşılaştırılır. Benzerlik noktaları kaydedilir, ki böylelikle birtakım erdemler birbirleriyle ilişkilendirilir ve aynı zamanda bu nitelikleri taşımayan erdemlerden de ayrıştırılır. Erdem gruplarının birbirinden farklılaştığı bu yönlerden biri uygun bir tasnif kaidesi olarak belirlenir. Böylelikle de bir erdemın atıf nesnesi çoğu kez onu tasnifin kullanışlı bir aracı olarak seçilir. Belirli erdemler birbirlerine benzerlikleri dolayısıyla ben-merkezli [erdemler] olarak diğerlerinden ayrıştırılırlar, amelî hikmet ve iffet gibi; ötekilerinin ise atıfta buldukları [nesnelere] itibariyle sosyal erdemler oldukları kabul edilir, adalet ve duygudaşlık gibi. Yahut da aktif hale getirdikleri kuvvetler erdemleri birbirinden ayırmak için bir ilke olarak görülebilir. O zaman da biz hoşgörü ve dürüstlük gibi entelektüel erdemlere; cesaret ve kendini kontrol gibi iradî erdemlere; ve de nezaket, sadakat ve benzerleri gibi duygulanım erdemlerine sahip oluruz.

Erdemlere bu şekilde yaklaşımın mükemmel bir örneği Katolik Kilisesinin kabul görmüş filozofu olan Thomas Aquinas'ın tasnifi tarafından sergilenmektedir. Thomas erdemleri öncelikle kaynaklarına göre doğal ve doğaüstü diye ayırır. *İman*, *umut* ve *sevğiden* müteşekkil doğaüstü erdemler Tanrı tarafından insanda var kılınır. Doğal erdemleri ise insan kendi güçlerini kullanmak suretiyle elde eder. Bunlar insan tabiatında yer alan kaynaklarına göre sırasıyla entelektüel ve ahlakî erdemler diye ayrılır. Ahlakî erdemler dört tane: *Adalet*, *amelî hikmet*, *cesaret* ve *iffet*. Bu dört tane erdemın tasnifinde Thomas başka bir ilke daha kullanır ve onları atıflarının nesnesine göre birbirinden ayırt eder. Böylelikle de başkalarının iyiliğine atıfta bulunması hasebiyle *adalet* kişinin kendi refahı ile ilgili olan *amelî hikmet*, *cesaret* ve *iffetten* ayrılır.

Bu tarz bir tasnif metodu çok ciddi kusurlar taşımaktadır. Kullanılan ilke bireysel tercih ve görüşe dayandığından ötürü bu metodun büyük oranda öz-nellik taşıyan sonuçlara yol açması muhakkaktır. Aynı erdem, vurgulanmak üzere seçilen niteliğine yahut yönüne göre sınırsız sayıdaki gruplardan herhangi birinin üyesi olabilir. O sayede hoşgörü, bireysel tabiattaki kaynağını yahut yöneldiği gayesini vurgulamamıza paralel olarak dürüstlükte birlikte entelektüel yahut adaletle birlikte sosyal bir erdem olarak sınıflandırılabilir. Böyle olduğu zaman da elverişlilik adına bu şekilde tercih edilen bir tasnif ilkesi, erdemler dizgesine kabul edilecek herhangi bir etkinliğe uygulanmak durumunda olan uygunluk testini geçmeye güç yetiremez. Varsayalım ki biz erdemleri atıflarının nesnesine göre sınıflandırıyoruz. Şu durumda kişinin refahını artırmak niyetiyle planlanmış herhangi bir eylem, örneğin hinlik, ben-merkezli erdemler arasına yerleştirilebilir. En azından ilgili tasnif ilkesi bu konuda herhangi bir engel doğurmayacaktır. Fakat bunlar ve bu tasnif metodunun diğer pek çok eksikliği köklerini tek bir temel kusurda, bir ilkenin kendisinin uygulama sahası ile organik bağ taşımayan tasnifte kullanılması kusurunda bulmaktadır. O nedenle de kaçınılmaz olarak bu durumu elde edilen sonuçların öznel oluşu ile bitip tükenmez şüphe ve tartışmalar için alan açılması hadisesi takip etmektedir. [Zira] olguların birbirleri arasındaki temel ilişki dikkatle incelenmediği için ulaşılan sonuçlara herhangi bir zorunluluk ilişmeyecektir.

Biyolojik bilimler, sonuçları tatmin edicilikten bir hayli uzak bir tasnif metodunu uzunca bir zamandan beridir terk etmiştir. Fakat Darwin'in zamanından önce bitkiler ve hayvanlar bu tarzda tasnif edildi. On sekizinci yüzyıl doğa bilimcileri kendi tasniflerini çoğunlukla organizmaların harici karakterleri arasındaki genel ve keşfi kolay benzerlikler üzerine inşa ettiler. Bireysel araştırmacıya önemli görünen yapı ve davranış alışkanlığındaki böylesi benzerlikler, araştırmacının kendisi tarafından türlerin gruplandırılmasında kullanıldı. Bu şekilde inşa edilmiş sistemlerden hiçbiri ise evrensel bir kabul elde etmedi; çünkü bunların tamamı öznel ve dolayısıyla da yapaydı. Fakat evrimin gelişi tüm bunları değiştirdi ve biyoloğun eline alanının düzenlenmesi için yeni ve daha iyi bir araç verdi. Soy bağı, tasnifin doğal ilkesini tayin etmek için göz önünde bulunduruldu. Genetiklerine göre gruplandırılmış canlı formları harici bir bağ ve müşterek bir isme göre gelişi güzel biçimde birbirleriyle ilişkilendirilmez; onlar soy topluluğuna ve tabiatın değişmez kimliğine göre organik olarak bir araya getirilir. Çeşitli canlı formları filogenetik akrabalıklarına göre üyeleri arasında mahiyet itibarıyla karşılıklı ilişki ve fonksiyon itibarı ile de karşılıklı bağımlılık bulunan organik bir sistem içerisinde gruplandırılır.

Şimdi soruyoruz, biz de böylesi bir erdem tasnifi yapabilir miyiz, harici benzerliklere değil, fakat organik bağlılığa dayalı bir tasnif? Biz bu organik anlayışı ahlakî yaşama uygulayabilir ve erdemleri de tabiatları ve vaziyetleri ahlakî idealin gerçekleştirilmesinde oynadıkları rol tarafından belirlenen fonksiyonlar olarak düşünebilir miyiz? Ben, şayet ahlakî yaşamı nihai noktası insan davranışının bütünlüklü düzenlenişi olan bir gelişim şeklinde ve farklı erdemleri de bu düzenleme sürecinin zorunlu adımları olarak anlarsak bunu yapabileceğimize inanıyorum.

Ahlakî gelişimin bir ilerlemeci düzenleme biçimini alması gerekiyor oluşu akıllı kişiliğin tabiatının bir sonucudur. Halihazırdaki tüm ahlakçılar (mutlak manada) iyinin tüm benliğin gerçekleştirilmesi demek olduğu hususunda hemfikirdir. Ahlakî gelişim bu amaçta olduğundan ötürü, açıktır ki, onun genel istikameti de kabiliyetlerini gerçekleştirmekle yükümlü olduğu benin tabiatı tarafından tayin edilir. O halde, şayet biz ahlaklılıktaki gelişimin istikametini keşfedecek isek “tüm benlik”e yani bütünlüğü içinde kişiye ilişkin net bir tasavvura sahip olmalıyız. Böylesi bir kavrayış yapısal analizle elde edilemez. Çünkü bu şekilde durağan olarak anlaşıldığı takdirde benlik duyular, hisler vb. unsurların bir kombinasyonuna indirgenir. Biz ise daha ziyade dinamik bir bakış açısı elde etmeli ve kişiliğin fonksiyonuna ilişkin soru sormalıyız. Nasıl davranır? Neyi başarır?

Bahsi edilen biçimde dinamik olarak anlaşılan benlik tek bir etkinliğin yani iradenin ifadesi olarak görünmektedir. Çünkü tüm akla dayalı eylemler, davranış küresinin bütünü, kaynağını iradede bulmaktadır. Esasında, irade daha geniş anlamıyla tam da faal bilinçtir. Şimdi, buna, yani kişiliğin merkezi etkinliğine ilişkin bir sınama onun temelde özümsemenin ve düzenlemenin bir aracı olduğunu göstermektedir. Bizim kendi bilincimiz ise böylesi bir şeyin iradenin bizim kişisel hayatımızdaki fonksiyonu olduğuna şahitlik etmektedir. Biz biliyoruz ki, bizlerin iradeleri durmaksızın yeni nesnelere seçmekte ve onları tecrübelerimizin oluşturduğu bütünlüğe entegre etmektedir. İnsanlık tarihi de aynı sonuca ilişkin ilave şahitlikler sunmaktadır. Akla dayalı biçimde yönlendirilmiş irade insanın evrimi sürecinde daima bir adaptasyon ve düzenleme etkinliği olarak başat bir rol oynamıştır. Bilinçli çaba aracılığıyla insan kendisini çevresindeki nesnelere adapte etmiş ve onları kişiliğinin genişleyen çemberi içerisine dahil etmiştir.

Şu hâlde, bu deneyim kaynaklı olgular iradenin ana karakteri itibarıyla bir düzenleyici fail olduğunu herhangi bir şüpheyi yer bırakmaksızın kanıtlamaktadır. Dolayısıyla da o, eksiksiz memnuniyeti yalnızca bütünlüklü biçimde düzenlenmiş bir davranışta bulabilir. Dahası, irade aktif kişilik demek olduğundan ötürü davranışın böylesi bütünlüklü düzenlenişi benliği

bütünüyle gerçekleştirmek için gereklidir. Ve nihayetinde, kendini gerçekleştirme de ahlakî gelişimin hedefi olduğundan ötürü, bunu, ilgili gelişimin kendi istikameti içerisinde giderek büyüyen bir düzenleme olması gerektiği sonucu takip etmektedir.

Bu sebeplere binaen, şunu kabul etmeliyiz ki, tüm bireylerde ortak olan akla dayalı iradenin etkinliğinin talebi dolayısıyla ahlakî gelişim daima davranışın ilerlemeci düzenlemesi formunu almak durumundadır. Ancak yine de bu düzenlemenin tamamlanma şekli bireysel yaşamın sahip bulunduğu şartlara ve durumlara yani mizaç, meslek, ırk, zaman vb. şeylere bağlı olacaktır. Dolayısıyla onun parlak bir başarı elde etmesi için gerekli olan farklı etkinlikler her bir yaşa, millete ve kişiye göre değişiklik arz edecektir. O halde, biz nasıl olur da davranışın bütünlüklü düzenlenişi için her halükârda gerekliler diye belirli eylemleri erdemli olarak ayırt edebilmeyi umabiliriz?

Elbette ki insan hayatının koşullarının geniş çapta farklılaştığı ve sürekli değişim içinde olduğu bir gerçektir. Fakat ahlakî deneyime ilişkin olgulara yönelik bir bakış, yine de tüm insanlar için aynı olan birkaç temel hayat koşulunun bulunduğunu ortaya çıkarır. İnsan türünün üyeleri olmak bakımından tüm düşünen insanlar, ortak bir fiziksel yapıdan varlığa gelmelerinden ötürü genel itibariyle aynı tabii içgüdülere ve dürtülere sahiptir. Akıllı kişiler olmak bakımından ise tüm düşünen insanlar, bir akıl topluluğunda benlik bilincinin ötekilik bilincini de içermesi dolayısıyla belirli sosyal ilişkileri sürdürürler. Son olarak, gerçek varlıklar olmaları itibariyle tüm düşünen insanlar evrensel gerçeklik içerisinde -her ne kadar önemsizseler de- birer unsurdurlar. Her bir birey için aynı olan bu koşullar, eğer o bireyler kendi davranışlarını bütünlüklü biçimde düzenleyeceklerse kesin birtakım uyarlamaları hepsi için gerekli kılmaktadır. Örneğin, şayet düzenlenmiş bir hayatın ideal şeklini elde edecekse her bir birey kendisinin çatışan çeşitli dürtülerini koordine etmeli ve kendisinin dar çerçeveli kişisel çıkarını toplumun daha geniş çaplı iyiliği ile uyumlu hale getirmelidir. Herkes için gerekli bu etkinlikler ahlakî gelişimin zorunlu adımları yahut fonksiyonlarıdır ve erdemler olarak sıralanmayı hak etmektedir.

Bütünlüklü biçimde düzenlenmiş bir davranış, kendisinin zaruri fonksiyonları olarak kişi için şu etkinliklerin varlığını içerir. Birincisi, benlik içerisinde bulunup birbiriyle çatışan farklı dürtüleri düzenli bir bütün haline getiren etkinliktir ve bu sayede tutarlı bir bireysellik yaratılır. Bu etkinlik, negatif açıdan, *iffeti* tarafların zapt edilmesine; pozitif açıdan ise, *amelî hikmeti* bütünü korumaya dahil eder. İkincisi, az önce ortaya çıkan muayyen bireyselliği sosyal sisteme entegre eden etkinliktir. Söz konusu bu etkinlik sahip bulunduğu iki yönün kapsamlarına *adalet* ve *iyilikseverliği* dahil etmektedir. Son olarak,

tabiatının kapsamı böylelikle hemcinslerinin hayatlarını da içerecek biçimde genişletilen benliğin evrensel gerçeklikle bir dereceye kadar intibakı. Bu etkinlik ahlaklılık meselesinden daha ziyade bir din meselesidir ve şimdilik insanlar özelinde öylesine çok belirsiz ve de öylesine az başarılıdır ki, ilgili etkinliğin iki yönünün iyi bilinen isimlerle birbirinden ayrıştırılmaması -her ne kadar *hürmet* ve *iman* kendilerini bu noktada akla getirseler de- sürpriz değildir.

İnanıyorum ki bu metodu takip ederek tatmin edici bir erdemler tasnifine ulaşırız. O, biyologlar tarafından yapılan canlı formlar tasnifine benzemektedir. [Şöyle ki,] karşılıklı genetik ilişkiye ve fonksiyonel bağımlılığa dayandığından ötürü bunun gibi o da doğal bir tanzimdir. Tıpkı bitkilerin ve hayvanların çeşitli türlerinin canlı organizmanın evrimindeki aşamalar olarak anlaşılması gibi, çeşitli erdemler de davranışın evrimindeki adımlar olarak düşünülür. Tıpkı pek çok canlı türünün genetik akrabalıklarına göre bir büyük organik sistem içerisinde birleştirilmeleri gibi, çeşitli erdemler de davranışın bütünlüklü düzenlenmesi içerisinde birleştirilir. Tıpkı türlerin organik evrim sürecinde oynadıkları rollere göre sınıflandırıldıkları gibi, erdemler de davranışın düzenlenmesinde yerine getirdikleri görevlere göre sınıflandırılır. Böylelikle, bizim uygulama sahası ile organik bağı bulunan bir tasnif ilkesine ilişkin idealimiz de gerçekleştirilir. Erdemler [davranışın] düzenlenmesinde yerine getirdikleri fonksiyonlara göre sistem içinde sınıflandırılır. İffet ve ameli hikmet birbiriyle irtibatlıdır, çünkü her ikisi de bireyselliğin düzenlenmesinde gereklidir. Adalet ve iyilikseverlik onlardan ayrıştırılır ve birlikte sınıflandırılır, çünkü bireyin topluma uyum sağlaması için zaruridirler. Son olarak, şu belirtilebilir ki, burada tasnifte kullanılan ilke bizatihi sisteme kabul edilecek herhangi bir etkinliğin de uygunluk testidir. Zira bir etkinlik yalnızca davranışın düzenlenmesinde icra ettiği fonksiyon aracılığıyla erdemler arasında sınıflandırılabilir.

Eğer Thomas Aquinas tarafından yapılan ve Roma Katolik ahlakçıları tarafından da benimsenen [tasnif] ile karşılaştırsak burada teklif edilen tasnifin modern evrimci tasavvurlarla mutabakatı apaçık bir biçimde su yüzüne çıkarılır. Doğrusunu söylemek gerekirse, biyolojideki modern genetik sistemler Darwin öncesi doğa bilimcilerinki ile irtibatlı olduğu kadar burada ortaya konan tasnif de Thomas'ınki ile irtibatlıdır. Şöyle ki, Thomas doğa üstü erdemleri doğal erdemlerden kati surette ayırmaktadır. Öncekiler Tanrı'nın hediyeleridir; sonrakiler ise doğal sebeplere sahiptir. Bir kıyas yapılacak olursa, Darwin öncesi bilim, yaratılıştaki hususi koşulların kendisine organik alemde eşsiz bir yer verdiğine inanarak insanı diğer hayvan türlerinden ayırdı. Biz "dinî" ve diğer erdemler arasında böylesine türsel bir farklılığa rastlamadık. Onların tamamı bir düzenleme sürecinin adımlarıdır, dini

erdemler de basitçe bireyin kendisini evrensel gerçekliğe uydurduğu nihai adımı temsil etmektedir. Tabii ki aynı şekilde modern bilim de insanla diğer türler arasında mutlak bir ayrımı kabul etmez. [Öte yandan,] kendisinin doğal erdemlere ilişkin detaylı tasnifinde Thomas, taksim ilkeleri olarak seçilen münferit özellikler temelinde [erdemler arasında] keskin ayrımlar yapar; [bunu da] nutkî yahut şehevî kuvvetten hangisini aktif hale getirdiklerine uygun olarak entelektüel erdemleri ahlakî erdemlerden ayırmak ve ahlakî erdemler içerisinde de atıfta buldukları nesnenin toplumsal yahut bireysel oluşuna göre iki sınıfı birbirinden ayırt etmek suretiyle [gerçekleştirir]. Tüm bunlar ise bize, bir taksim uzmanının kendi amacına hizmete elverişli bulunması dolayısıyla seçtiği kısımlara ve niteliklere dayalı olarak yapılan biyolojideki on sekizinci yüzyıl tasniflerini hatırlatır. Diğer yandan, yukarıda teklif edilen düzenleme, formların gelişi güzel ayırımına izin vermemesi, fakat onların tamamını bir gelişim sürecindeki akrabalıklarına göre sınıflandırması konusunda modern evrimsel sistemlere tetabuk etmektedir.